

LINA VIDAUSKYTĖ

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Lietuva
General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania, Lithuania

GARBĖS SAMPRATA KARINĖJE ETIKOJE

The Concept of Honor in Military Ethics

SUMMARY

The article deals with the ambivalence of the virtue of honor, which is considered one of the most important military virtues. The virtue of honor, postulated in various Western military academies and military units, is often unreflectively mixed with integrity. The latter is not the same as the virtue of honor. Another problem is that the virtue of honor is opposed to the primacy of right intention. After all, ethical behavior is only when it is not done out of fear or reward. Honor, however, in the military system is understood as a reward for certain actions. But without honor, we could not understand military affairs, as well as sports. For a better understanding of the essence of honor, it is worth making a historical review of the notion. When the concept of honor lost its meaning in the secularized modern society, consciousness became its replacement. Consciousness is perceived as a sufficient basis for ethical behavior. At the same time, consciousness can also be considered a responsibility, especially when it is placed within the framework of the philosophy of dialogue.

SANTRAUKA

Straipsnyje svarstomas garbės – vienos iš svarbiausių kario dorybių – ambivalentiškumas. Neretai įvairiose Vakarų pasaulio karo akademijose ir kariniuose daliniuose postuluoama garbės dorybė būna semantiškai nereflektuotai susaistyta su integralumu. Pastarasis nėra tapatus garbės dorybei. Kita problema ta, kad ši dorybė prieštarauja teisingos intencijos pirmapradiškumui. Mat atitinkamas elgesys etiškai gali būti laikomas tik tuomet, kai veikiama ne dėl to, kad bijoma bausmės ar tikimasi atlygio už gerą elgesį. Tačiau tradiciškai garbė karinėje sistemoje yra suprantama kaip atlygis už tam tikrus veiksmus, pasiaukojimą, didvyriškumą ir pan. Vis dėlto be garbės negalėtume suprasti kariuomenės, panašiai kaip ir sporto. Garbės sampratai netekus savo prasmės sekuliarizuotoje modernioje visuomenėje, ją pakeitė sąmoningumas. Sąmoningumas imtas suvokti kaip pakankamas pagrindas etiškai elgtis. Kartu sąmoningumas gali būti suprantamas ir kaip atsakomybė, ypač dialogo filosofijoje.

RAKTAŽODŽIAI: garbė, etika, teisinga intencija, atlygis, sąmoningumas.

KEY WORDS: honor, ethics, right intention, reward, consciousness.

IVADAS

Kariūnų edukacijoje ir praktiniame kario gyvenime paprastai konkuruoja dvi etikos kryptys: pareigų etika ir dorybių etika. Tačiau tarp jų yra šis tas bendro: abi reikalauja, kad karys vadovautųsi teisinga intencija. Tai reiškia, jog geras elgesys neturėtų kilti iš atviro spaudimo, baimės sulaukti baismės ar rūpesčio dėl savo reputacijos. Lygiai kaip elgesys negali būti paremtas noru gauti apdovanojimą, paaukštinimą ar pasiekti kitokios materialios ar nematerialios naudos. Šią temą išsamiai gvildeno XVII amžiaus filosofai, ypač Johnas Locke'as. Veikale *Esė apie žmogaus intelektą* (I knygos II ir III skyriai) jis teigia, kad nėra jokių įgimtų moralinių praktinių principų ir žmogų gerai elgtis skatina tik baimė arba atlygis. Tai – principinis konvencinės etikos teiginys. Tačiau šiandien mes jau nebegalime sutikti su tokiu tvirtinimu, nes elgiamės tinkamai visai ne dėl to, kad bijome ar laukiame atlygio. Immanuelio Kanto postuluotas kategorinis imperatyvas ir moralinė autonomija žymi mūsų moralinį tobulėjimą. Vadinasi, negalima teigti, jog tik empirinė tikrovė lemia subjekto moralinę elgseną.

Tačiau, neatsižvelgiant į mūsų (tikėtina) klaidingus įsitikinimus apie garbę, ši dorybė, regis, kaip tik ir priklauso atlygio kategorijai. Daugelyje kariuomenės dalinio ar karo akademijos elgesio kodeksų rastume įrašą, kad karys visada elgiasi garbingai, t. y. jo žodžiai nesiskiria nuo darbų. Vis dėlto akivaizdu, jog čia turimas omenyje integralumas, o tai nėra tas pats, kas garbė. Pavyzdžiui, štai kaip rašoma apie garbę *Karinėje lyderystėje: atmintinėje kariūnams*:

Garbė ir moralė eina kartu, nes gerbiamas asmuo remiasi grupės vertybėmis. Svarbiausia, garbė motyvuoja veikti. <...> Ordinais ir medaliai už narsią kovą ar tarnybą neįteikiami už tai, kad karys atliko tą, ko iš jo buvo reikalaujama, bet už tai, ko jam nepriklausė padaryti. Tai apibūdinama vienu žodžiu GARBĖ. Reikia būti lojaliems savo kariams, jausti pareigą juos užstoti ir būti su jais nepaisant aplinkybių (*Karinė lyderystė: atmintinė kariūnams*, 2013: 58).

Šioje citatoje pastebima tendencija, kad dažnai sunku neperžengti semantiinių garbės rėmų – garbė neišvengiamai suplakama su kitais fenomenais, tokiais kaip integralumas ir lojalumas, kuris apskritai nėra jokia dorybė, nebent būtų laikomas tik pilka dorybe (lojalumo klausimas reikalauja atskiros analizės, todėl toliau nesiplėšime). Kartu matome, kad garbė yra skatinantis veikti motyvas. Tai reiškia, jog veikiama ne dėl pačios dorybės (ar dorybių visumos), o dėl atlygio, t. y. garbės.

Apskritai kalbant, garbę galima užsitikrinti ir be didelių pastangų, nes ją mums suteikia kiti. Tačiau integralumas jau reikalauja iš subjekto didesnių intelektualinių bei moralinių pastangų (pirmiausia *sąmoningumo*). Visose karinėse etikose pabrėžiama teisinga intencija. Kariai ir karės turi siekti kilnių tikslų dėl jų pačių, o ne dėl atlygio ar iš baimės, kad jų nenubaustų. Tačiau tam išskyla kelios kliūtys. Pirmiausia svarbu suprasti, kodėl kariai pasirenka tokią profesiją. Literatūroje dažnai minimos šios priežastys: alga, nuotykių troškimas, viltis susirasti tikrų draugų, noras priklausyti vienetui, didesniam nei aš pats. Antrasis

sunkumas kyla, kalbant apie idealus, dėl kurių kviečiama aukotis. Tyrimai rodo, kad vyrai ir moterys nedeklaruoja, jog aukojasi dėl demokratijos ar abstrakčių idealų. Studijose, kuriose analizuojama JAV karių motyvacija Irake (2003 m.), taip pat parodoma, kad jie apsisprendžia dalyvauti karinėse misijose dėl ekonominių motyvų. Įsitraukę į aktualią kovą, kariai kovoja vienas už kitą, už draugus, o ne už abstrakčias idėjas, tokias kaip demokratija, lygios teisės ir pan. (Wong et al. 2003: 9). Gali pasirodyti, kad aukotis už atlygį yra negarbinga ar net neautentiška, nes tai nėra teisinga intencija. Pavyzdžiui, Aristotelis manė, jog narsos, kaip dorybės, kariai piliečiai trokšta dėl jos pačios, ir nuvertina pasamdytus karius, kurie nėra tokie drąsūs, nes kaunasi už pinigus (Aristotelis 1990: 115). Taigi piliečio narsa kyla iš teisingos intencijos:

AR GARBĖ YRA DORYBĖ? ISTORINIS ESKURSAS

Platono dialoge *Puota* Agatonas svarsto apie keturias dorybes: nuosaikumą, santūrumą, teisingumą ir tvirtumą. Ši ankstyvoji dorybių teorija yra vienas reikšmingiausių žmogaus pasiekimų, jam stengiantis suprasti save patį, jis svarbus europietiškajai savimonei dar ir šiandien (Piepper 1955: xi). Vėliau klasikinė dorybių teorijos kilmė krikščionių mąstytojams sukėlė įtarimų. Mat ji krikščionims pasirodė per daug filosofinė ir per mažai paremta Šventuoju Raštu, todėl jie buvo linkę kalbėti verčiau apie pareigas nei apie dorybes. Tačiau ši pareigų doktrina taip pat savyje slepia ir pavojų. Mat, išvardijus, ką žmogus turi

Pirmausia piliečio narsumas: jis labiausiai panašus į patį narsumą. Mat piliečiai ištvėria karo pavojus ne tik todėl, kad jiems gresia įstatymų numatytos bausmės ir gėda, bet ir todėl, kad juos vilioja garbė. Todėl narsiausi būna tie [piliečiai], kurių bailieji yra niekinami, o narsieji pagerbiami (*Nikomacho etika*, 1116a).

Šiame Aristotelio pastebėjime taip pat išryškėja ir garbės svarba. Narsiausi kariai yra pagerbiami. Iš čia kyla tradicija puoselėti nežinomo kario kapą, kuriam skirti jam ypatingą pagarbą.

Vis dėlto galima rasti daugybę istorinių pavyzdžių, kai žmonės pasiaukoja ir rodo drąsą, net ir gaudami atlygį. Čia galėtume prisiminti 1863 metų sukilimo dalyvius, kurie pagrįstai tikėjosi laisvės nuo baudžios. Kyla klausimas: ar tai kažkas blogo? Toliau gilindamiesi į garbės ambivalentiškumą, atidžiau patyrimėkime istorinę šios dorybės raidą.

daryti, kaip elgtis, lengvai galima nepastebėti skirtumo tarp to, kas *yra*, ir to, kas *turi būti*. Moralinės raidos tyrinėtojas, psichologas Lawrence'as Kohlbergas skeptiškai vertino filosofų naivumą, esą, pastarieji visada išleidžia iš akių minėtą skirtumą (Kohlberg 1981: 102). Kalbant apie dorybes, pagrindinė problema ta, kad moralė yra raida, o ne indoktrinacija, kurioje vyrauja privalėjimo aspektas. Dorybių negalima išmokyti klasėje. Čia iškyla etikos, kaip mokomojo dalyko, problema. *Ko ir kaip* filosofai moko mokyklos klasėje ar universiteto auditorijoje, jeigu negalima išmokyti aptariamų dalykų? Šis klausimas lieka atviras.

Dorybės visada susijusios su asmeniu bei moralinėmis jo savybėmis. Todėl karo akademijose dorybių diskursas yra esminis formuojant charakterius. Kaip jau anksčiau minėta, garbė taip pat atsiduria greta kitų dorybių. Tačiau garbės nerasime tarp kardinalių dorybių, apibrėžtų Tomo Akviniečio. Jis, kaip Platono *Puotos* Agatonas, mini tik keturias dorybes: nuosaikumą, santūrumą, teisingumą ir tvirtumą.

Todėl, norint suprasti, kokia yra garbės esmė ir kaip ji funkcionuoja, verta atkreipti dėmesį į Senovės Romos garbės etiką. Būtent romėnų autoriai labiausiai išplėtojo mintį, jog kariams už drąsą reikia atsilyginti garbe. Drąsaus kario vardas šlovinamas per amžius, be to, garbė kare atlieka labai svarbią funkciją. Romėnų istorikas Salustijus rašė apie tai, kad Romos didybė yra jaunuolių varžymosi dėl šlovės rezultatas (*Catiliae Coniuratio*, 1–2, 7).

Kitas labai svarbus Senovės Romos autorius, rašęs apie garbę ir šlovę kare, yra Kvintas Horacijus Flakas. Jaunystėje prisijungęs prie Bruto (pastarasis Atėnuose, kur tuo metu mokėsi Horacijus, verbavo jaunimą kovoti su Antonijumi bei Oktavianu) ir tapęs respublikos šalininku, būsimasis poetas gavo karinio tribūno laipsnį. Vadovavo net legionui, tačiau Horacijus greitai pajuto, kad nesėkmės ir politiniai kivirčiai jam svetimi. Paskelbus amnestiją Bruto šalininkams, jis sugrįžta į Italiją. Netrukus vis garsėjantį poetą pastebi Oktaviano aplinka, ir Horacijus tampa savotišku dvaro poetu. Kuriant imperiją, Oktavianas siekė sustiprinti moralinius valstybės pagrindus, kartu ir savo autoritetą. Tikėtina, kad ir Horacijus pritarė minčiai, jog stipri imperatoriaus

valdžia būtina, norint suvaldyti pagedusią romėnų visuomenę. Taip savo kūryba poetas padeda įtvirtinti Oktaviano Augusto vienvaldytę. Vieną iš savo odžių (*Odės*, III, 2.13) jis pradeda nuo minties apie karinę pareigą, kuri pašaukė jaunuolį, tad jis turi būti pasiruošęs sunkioms netektims, būti drąsus, įprasti gyventi be stogo, susidurdamas su įvairiausiais pavojais. Minėtoje odėje ir nuskamba garsusis teiginys „Gražu ir gera mirti už tėvynę“ (lot. *Dulce et decorum est pro patria mori*). Tik Pirmojo pasaulinio karo metais šios eilutės imtos traktuoti kaip paprasčiausia karinė propaganda.

Vadovaujantis romėniška garbės samprata, vyrai rizikuoja savo gyvybe dėl aukštesnio gėrio, t. y. siekdami garbės. Todėl drąsūs žygdarbiai turėtų būti šlovinami. Panašiai manė ir Ciceronas, kurio veikaluose¹ aptinkamos konvencinės etikos nuostatos. Jis oponavo to meto filosofinėms mokykloms: epikūrininkams, teigusiems, kad labai rizikinga varžytis dėl garbės ir šlovės, o laimė yra proto ramybė, bei stoikams, priešišškai vertinusiems garbės dorybę. Stoikų manymu, jeigu žmogus myli dorybes, jis bus pajėgus elgtis tinkamai vien tik iš meilės joms, o ne dėl atlygio. Jeigu žmogus siekia atlygio, tuomet jo veikla jau nėra garbinga. Cicerono manymu, taip teigti yra pavojinga, nes tada nebeliks žmonių, kurie galėtų būti laikomi gerais. Vis dėlto, nors stoikai ir epikūrininkai turėjo pastabų apie garbę, dauguma romėnų buvo įsitikinę, kad vyrui garbė yra aukščiausias gėris. Viduramžiais egzistavo riterių garbės kodeksas. Riterių garbės samprata buvo siejama su krikščioniškąja skaistumo idėja. Nyderlandų istorikas J. Huizinga sarkastiškai vaizduoja riterių idealą, atkreipdamas dėmesį ir

į neigiamą pusę: kuklumas virsta garbėtroška bei puikybe (Huizinga 1996: 82). O štai Jacobas Burckhardas, rašydamas apie Italijos Renesanso kultūrą, pabėžia modernią šlovę, glaudžiai susijusią su individualybės gimimu (Burckhard 2012: 185 etc.). Vis dėlto tokia šlovė jau nebe karinė, o įgyta literatūros, meno, matematikos srityse. Iki pat XVII amžiaus garbė buvo laikoma aukščiausia vertybe, kol pamažu tai ėmė atrodyti komiška. Thomas Hobbes'as *Leviatane* (1651) išsamiai parodo, kaip kiti suteikia žmogui garbės dorybę, t. y. asmuo šiuo atveju yra visiškai priklausomas nuo kitų. Žinoma, garbę jis suprato kaip apdovanojimą, atlygį. Šiose citatose filosofas aiškina, kas yra pagarba ir ką reiškia gerbti. Taip pat labai aiškiai matome, kad autorius garbę supranta kaip atitinkamą santykį: garbė ir pagarba visada kyla iš santykių, iš kito asmens:

Prašyti kitą kokios nors pagalbos, tai rodyti jam PAGARBĄ (*honour*), nes tai yra ženklas, kad mes manome, jog jis turi galią mums padėti; ir juo sunkiau tokią pagalbą suteikti, juo didesnė pagarba. Paklusti kam nors, vadinasi, rodyti pagarbą, nes joks žmogus nepaklūsta tiems, kurie, jo manymu, neturi galios jam padėti arba pakenkti. Taigi nepaklusti – reiškia negerbti. Dovanoti žmogui brangias dovanas, reiškia jį pagerbti, nes tai yra jo protekcijų pirkimas ir jo galios pripažinimas. Dovanoti menkas dovanas, – vadinasi, jo negerbti, nes tai yra tik išmalda, bylojanti, kad tas žmogus yra toks, kuriam reikalinga menka pagalba (Hobbes 1999: 104).

Uoliai rūpintis kieno nors gėriu, taip pat jam meilikauti, irgi reiškia jį gerbti, nes tai yra ženklas, kad mes norime jo globos ar pagalbos. Nepaisyti ko nors ir jį ignoruoti – vadinasi, jo negerbti (Hobbes 1999: 105).

Savo ruožtu, Bernardas Mandeville'is parašė ištisą veikalą, skirtą garbei, – *An Enquiry into the Origin of Honour, and the Usefulness of Christianity in War* (1732). Prieš tai publikuotame traktate *The Fable of the Bees* (1724) autorius samprotavo apie karius, kurie prievarta siunčiami į karą ir už tai apdovanojami garbe. Tad kas yra garbė? – klausia Mandeville'is. Jis atsako į šį klausimą paprastai: tai viso labo tėra gera kitų nuomonė apie mus. (Mandeville 2018: 20). Tos nuomonės reikšmingumas priklauso nuo to, kiek triukšmo ji sukelia.

Tokia Mandeville'io pozicija šiuo metu yra vertinama kaip pirmoji sekuliari garbės samprata (Branchi 2022: 21). Moderni garbės samprata, priešingai nei viduramžiškoji, kuriai būdingas religinis aspektas, yra susijusi su subjekto Aš savimonės stiprėjimu. Akivaizdu, kad ankstyvojoje modernybėje garbė, ypač įgyta kare, ima atrodyti, nereikšminga bei nereikalinga. Adamas Smithas veikalė *The Wealth of Nations* (1776) atidžiai tyrinėja visuomenės civilizacinio lygmens ir karinės gynybos santykį. Vystantis civilizacijai, tobulėjant visuomenės sandarai ir augant technikos lygiui, reikia turėti nuolatinę kariuomenę. Tokį darinį, kurį sudaro ne visi visuomenės vyrai (kaip yra, pavyzdžiui, rinkėjų ir piemenų visuomenėse), o tik tam tikras jų procentas. Šis procentas priklauso nuo ekonominių visuomenės pajėgumų. Kariai nei pjauna, nei sėja, nei gamina (Smith 1985: 361–362).

Tešiant istorinį garbės dorybės eksursą, verta atidžiau pažvelgti į britų literatūros klasiko Josepho Conrado kūrybą. Šio autoriaus kūriniuose iš tiesų rasime nemažai pasakojimų, kuriuose svarbų

vaidmenį atlieka įvairios dorybės. Bene daugiausia dėmesio skiriama sąžinei ir sąmoningumui. Nors Conrado kūryba nėra išsiskirtinai apie karus, daugiausia joje pasakojama apie jūrininkų darbą Pietų jūrose, vis dėlto šio autoriaus aprašytos dorybės yra labai reikšmingos šiuolaikiniam kariui. Conrado romane *The Rescue, A Romance of the Shallows* (1920) ištisas skyrius skirtas garbei. Tačiau galbūt žymiai svarbesnis yra kitas klasiko romanas *The Lord Jim*, kuriame vaizduojama žmogaus egzistencija pagal moralinį kompasą, atskleidžiama, kaip žmogus jaučiasi, kai jam nepavyksta laikytis vidinių moralinių įsitikinimų.

Anksčiau buvo užsiminta, kad Viduramžiais krikščionims garbės samprata atrodė pernelyg filosofinė, panašiai kaip ir visos dorybės bei vertybės, orientuotos į stipraus charakterio formavimą. Tačiau Friedrichas Nietzsche *Moralės geneologijoje* atskleidė, kaip krikščionybė iškreipė dorybių / vertybių sampratą. Filosofo manymu, resentmentas ir įvairios jo atmainos įpiršo savo dorybės supratimą. Krikščioniškosios meilės skurstančiam, alkstančiam ar kaip kitaip kenčiančiam artimajam etika yra kilusi iš resentmentto. Aptariant karo etikos temą, svarbus ir Maxas Scheleris, knygoje *Das Ressentiment im Aufbau der Moralen* (1912) analizavęs įvairius resentmentto šaltinius bei žmogaus veiklos formas, labiausiai veikiamas resentmentto. Schelerio manymu, kario veiklą ši etika veikia bene mažiau-

siai (Scheler 2008: 45). Tai – labai svarbus pastebėjimas, susijęs ne tik su šiuolaikine lyderystės paradigma, bet ir su vertybėmis, postuluojamomis karinėje sistemoje.

Kalbant apie Schelerį, svarbu prisiminti faktą, kad, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, Užsienio reikalų ministerija jį paskyrė pirmuoju filosofu, atsakingu už karo propagandą. Anuometiniu vokiečių visuomenės entuziazmu užsikrėtė ne tik Scheleris, bet ir E. Troelschas bei R. Euckenai. Brutali karo jėga imta traktuoti kaip atnaujinantis gaivalas, netgi kaip būdas kovoti su kapitalizmu. Pasak M. Schelerio, pasiaukojanti kario mirtis už tėvynę sujungia su amžinųjų vertybių pasauliu. Tą pačią mintį jis vėliau pakartotojo ir veikalė *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik* (1927).

Tačiau toks karo šlovinimas nėra esminis Vakarų filosofijoje, juo labiau karo etikoje. Scheleris yra greičiau išimtis. Mat visame moderniaame ir sekuliariame dorybių diskurse ilgainiui garbės troškimas imtas suvokti kaip neautentiška būseną, kurios reikšmė labai abejotina, kaip tuštybė, neautentiškumas, įrankis ir nieko daugiau. Šiuolaikiniame pasaulyje galbūt tėra tik vienintelė sritis, kur garbė vis dar traktuojama antikine prasme, – tai universitetuose praktikuojamas Garbės daktaro regalijų suteikimas nusipelnusiam asmeniui, siekiant jį pagerbti. Šis garbės titulas yra suteikiamas politikams, rašytojams, menininkams ir pan. Daugeliu atvejų jis turi politinių konotacijų.

GARBĖ, SĄMONINGUMAS IR ATSAKOMYBĖ

Garbę galima būtų apibūdinti kaip savotišką savigarbą, kurioje susipina asmeniniai ir socialiniai aspektai. Asmens

garbė – tai gera reputacija arba kitų vertinimas, kurį patiria tam tikras asmuo. Nėra amžino garbės standarto, nes ji pri-

klausoma nuo kitų supratimo, kitų vertinimo. Tokie vertinimai yra atitinkamo istorinio laiko produktas, o laikai juk keičiasi. Kartu galima teigti, kad garbė yra ir tai, kaip pats asmuo save vertina ir kaip visuomenė į jį žiūri. Atrodytų, tai reikalauja ar netgi suteikia teisę didžiūotis savimi. Jau išsiaiškinome, kad garbė dažnai funkcionuoja kaip atlygis už tai, jog asmuo teisingai pasirenka tarp aukštesnių ir savų interesų. Garbė nėra susijusi su paklusimu įsakymui – ji greičiau skatina praktikuoti dorybes, svarbias privačiame bei kariuomenės gyvenime. Vis dėlto garbės siekis, kaip jau pastebėjo Huizinga, gali tapti pražūtinga tuštybe. Tarkime, asmuo, siekdamas šlovingos mirties, gali tapti teroristu. Neautentiška garbės pusė pasireiškia tuomet, kai kitų nuomonė paveikia asmeninį pasirinkimą. Ji tampa kitų suteiktu atlygiu už teisingą, t. y. nesavanaudišką, pasirinkimą. Modernybėje ši garbės, kaip atlygio, samprata buvo stipriai diskredituota, tad turėjo atsirasti jos alternatyva. Toji alternatyva yra *sąmoningumas*, kaip pakankamas motyvas, skatinantis etiškai veikti.

Jau Apšvietos ir Romantizmo laikotarpiais įsitvirtina suvokimas, kad subjektyvi sąžinė yra pakankamas moralinės veiklos pagrindas. Štai J.-J. Rousseau pedagoginiame kūrinyje *Emilis* pabrėžė sąžinės svarbą: „Viskas, ką aš jaučiu esant gėriu, ir yra geris, viskas, ką aš jaučiu esant blogiu, ir yra blogis“ (Rousseau 1979: 286). Pasak prancūzų filosofo, protas neretai mus apgauna, bet sąžinė – niekad (Rousseau 1979: 286). Ji yra vidinis balsas ir padeda išspręsti visus neaiškius atvejus: „Sąžinė, sąžinė! Dieviškas instinktas, nemirtingas ir dangiškas balsas, tam tikras būties gidas, kuris yra ignoruojamas ir ribojantis, bet išmintingas ir lais-

vas; neklystantis gėrio ir blogio teisėjas, paverčiantis žmogų Dievu; tu tobulini žmogaus prigimtį ir darai jo veiksmus moralesnius“ (Rousseau 1979: 290). Deja, bet labai daug žmonių nesiklauso vidinio balso. Rousseau manymu, apie tai byloja pradingusi sąžinė. Žmonės gyvena šurmulyje, negirdi savęs ir vertina tai, ką mummyse mato kiti. Taigi vėl grįžtame prie to, kad garbė yra kitų suteikta dorybė, dėl to ji nėra autentiška. Šiuolaikiniame filosofiniame diskurse stipriai pabrėžiama autentiškumo, individualumo svarba. Tačiau vis tiek dar nėra iki galo aišku, kaip galima išsiugdyti sąmoningumą. Manytume, tam tikrą išėitį iš šios keblios situacijos siūlo dialogo filosofija. Net jeigu ir imsime domėn Kolhbergo pastabą, kad rizikuojame išleisti iš akių skirtumą tarp to, kas yra, ir to, kas turi būti. Taigi šiuolaikiniai dialogo filosofai, tokie kaip Franzas Rosznzweigas, Emmanuelis Levinas ar Józefas Tischneris, linkę akcentuoti atsakomybę, kylančią iš kito asmens prezencijos. Tai reiškia, kad subjektas (Aš) pats turi jausti begalinę atsakomybę už kitą asmenį. Nesunku suvokti, jog ši atsakomybės sritis glaudžiai susijusi su religija ir begalybės patirtimi. Tokia patirtis – tai kito Veide regimas Dievo pėdsakas (begalybė), kuris niekaip nėra pagrindžiamas pasaulio ontologija (Tischner 2023: 68–69). Štai kaip Tischneris toliau komentuoja Levino nagrinėtos Veido ir begalybės sankirtos reikšmę:

Šis pėdsakas nėra pėdsakas smėlyje ar sniege. Tai – pėdsakas kito veide. Sekdami įpastais pėdsakais praeiname pro vieną pėdsaką, kad atrastume kitą, bet to pėdsako, kuris yra kito veidas, mes niekada negalime išleisti iš akių. Juk tai yra *pėdsakas pėdsake*: mes sekamse tuo, kuris seka Dievo pėdomis (Tischner 2023: 61).

Vis dėlto lieka nelabai aišku, kokiū būdu aš galiu įžvelgti Dievo pėdsaką. Ar tai yra tas pats, kaip jausti kitam empatiją? Levinas čia pabrėžia vargą, matomą kitame asmenyje:

Veido oda lieka nuogiausia, labiausiai apnuoginta. Ji yra nuogiausia, nors tai ir padorus nuogumas. Ir labiausiai apnuoginta: veide yra esmiškas vargas. To įrodymas – šį vargą mėginame slėpti pozomis ir laikysena. Veidas yra išstatomas, gresiamas, tartum skatintų mus prievartos aktui. O kartu mums veidas draudžia žudyti (Levinas 1994: 86).

Anksčiau cituotas Rousseau manė, kad sąžinės balsas yra pakankamas motyvas etiškai elgtis, tai reiškia, kad asmuo turi savyje savo subjektyvumą, autentiškumą tarsi kokią savybę, o Levino filosofijoje atsakomybė suvokiama per santykį. Levino teigimu, per atsakomybę skleidžiasi subjektyvybės mazgas. Vis dėlto filosofas rašo:

Atsakomybė iš tikrųjų nėra tik subjektyvybės bruožas, tartum subjektyvybė jau egzistuoję pati savaime, iki etinio santykio. Subjektyvybė nėra kažkas sau, ji [...] iš pat pradžių kitam asmeniui. [...] kitas asmuo nėra man artimas tiesiog erdvėje arba kaip mano giminaitis, o priartėja prie manęs tiek, kiek aš jaučiuosi, – kiek aš esu – už jį atsakingas. Tai struktūra, visiškai nepanaši į intencinį santykį, kuris

per pažinimą mus priartina prie objekto, prie bet kokio nagrinėjamo objekto, kad ir prie žmogaus kaip objekto. Artimumas neredukuojamas į intencionalumą, ypač neredukuojamas į faktą, kad kitas asmuo yra man žinomas“ (Levinas 1994: 99).

Karo fronto atmosferoje neabejotinai svarbiausia tampa totalybės patirtis (plg. Rosenzweig 2005, Patočka 2021: 141–172). Totalybės (kartu ir mirties) akivaizdoje ieškoma paguodos, kurią galėtų suteikti religija arba etika, siejama su atsakomybe už kitą asmenį. Atsakomybė yra imperatyvi, ir sąmoningas jos išgyvenimas gali tapti pakankamumu motyvu etiškai elgtis. Nors garbė iš tiesų atrodo labai archajiškai, vis dėlto šiuolaikinė kariuomenė puoselėja garbės dorybę. Taip kariuomenė save priešpriešina visuomenei, kurioje neretai dorybės nebevaidina tokio svarbaus vaidmens. Manytume, kad kariškai, postuluojami garbė, išsprendžia teorijos ir praktikos nesuderinamumo problemą. Jeigu etiškai elgiamasi tik tuomet, kai veikiama ne iš baimės ar dėl atlygio, tuomet vienintelė motyvuojanti priežastis aukotis yra garbė. Neaišku, kaip kitaip, be atlygio, galima kviesti asmenis aukotis dėl kitų? Panašiai garbė funkcionuoja ir sporte. Ar galėtume suprasti, kodėl sportininkai varžosi sporte, jeigu nebūtų garbės ir šlovės?

APIBENDRINIMAS

Garbės, kaip daugelio kitų dorybių, tvirtovė šiuolaikiniame pasaulyje yra kariuomenė, nors šiandienos žmonėms nėra ypač svarbu, ką apie juos mano ap linkiniai. Istorinė garbės dorybės analizė atskleidžia, kad ji kilo Senovės Romoje.

Patys romėnai jaunuolių varžymai dėl garbės ir šlovės laikė Romos imperijos sėkmės rezultatu. Krikščionims klasikinės Antikos dorybės atrodė pernelyg filosofinės, tad jie jas papildė krikščioniškomis vertybėmis. Tačiau čia glūdėjo

pavojus: riteriškas kuklumas vėliau virto garbėtroška ir puikybe. Vis dėlto ilgainiui garbė, įgyta karo lauke, pradėjo atrodyti senamadiška ir tuščia. Pačioje kariuomenėje taip pat linkstama akcentuoti sąmoningumą, reikalaujantį iš individo žymiai daugiau pastangų nei garbės siekimas. Sąmoningumą, sąžinės konceptą labiausiai išplėtojo romantikai. Kitaip tariant, jie reflektavo tokią savijautą, kai asmuo gyvena pagal vidinį moralės kompasą. Vienas iš svarbesnių autorių, aprašiusių šią būseną, yra britų literatūros klasikas Josephas Conradas. Egzistencinė tokios būsenos patirtis ir jos aprašymo refleksija galėtų tapti netgi reikšminga būsimų karininkų rengimo priemone. Dialogo filosofijoje giliau analizuojama sąmoningos atsakomybės

„struktūra“, kurioje kitas asmuo, jo veido nuogumas, atveriantis begalybės pėdsaką, pasirodo kaip imperatyvas. Dėl tokio imperatyvo atsakingumas (kaip ir sąmoningumas) tampa svarbia nuostata karo etikoje. Asmenį etiškai elgtis skatina ne garbės siekis, o viduje jaučiamas atsakomybės jausmas, kurį pažadina kitas asmuo. Tokia dialoginė aplinka, arba, Tichnerio žodžiais tariant, drama, jos įsisąmoninimas parodo kelią į teisingą intenciją.

Tačiau nėra jokio reikalo atsisakyti garbės elemento kariuomenėje, nes garbė užpildo tarpą tarp teorijos ir praktikos. Sunku tikėtis, kad asmuo aukosis be jokio atlygio. Todėl garbė, kaip nematerialus atlygis, kariui lieka viena svarbiausių dorybių.

Literatūra

- Aristotelis. 1990. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
- Branchi A. 2022. *Pride, Manners, and Morals. Bernard Mandeville's Anatomy of Honor*. Brill.
- Burckhard J. 2012. *La Civilisation de la Renaissance en Italie*. Paris: Bartillat.
- Hobbes Th. 1999. *Leviatanas*. Vilnius: Pradai.
- Huizinga L. 1996. *Viduramžių ruduo. Studija apie keturioliktojo ir penkioliktojo šimtmečio gyvenseną ir mąstyseną Prancūzijoje ir Nyderlanduose*. Vilnius: Amžius.
- Karinė lyderystė. *Atmintinė kariūnams. Mokomoji priemonė*. 2013. Sud. Algirdas V. Kaniauka. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
- Kohlberg L. 1981. *Essays on Moral Development. The Philosophy of Moral Development. Moral Stages and the Idea of Justice*. Vol. 1. San Francisco: Harper & Row Publishers.
- Levinas E. 1994. *Etika ir begalybė*. Vilnius: Baltos lankos.
- Mandeville B. 2018. *The Fable of the Bees or Private Vices, Public Benefits*, Vol. 1. Online Library of Liberty (libertyfund.org).
- Patočka J. 2021. *Eretiškos esė apie istorijos filosofiją*. Vilnius: Phi knygos.
- Rousseau J.-J. 1979. *Emile or On Education*. Basic Books.
- Rosenzweig F. 2005. *The Star of Redemption*. The University of Wisconsin Press.
- Sallust. 1963. *The Jugurthine War/The Conspiracy of Cataline*. London: Penguin Books.
- Scheler M. 2008. *Resentiment a moralności*. Warszawa: Aletheia.
- Tischner J. 2023. *Dramos filosofija*. Vilnius: Hubris.
- Wong L., Kolditz T. A., Millen R. A., Potter T. M. 2003. *Why They Fight: Combat Motivation in the Iraq War*. Carlisle Barracks: Strategic Studies Institute, US Army War College.

Nuorodos

¹ Šiuo klausimu ypač svarbus veikalas *De Officiis*.